

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
(ગુજરાત કોપીરાઈટ વિભાગ)

અનુક્રમાંક ૫૮૦ કિંમત

ગ્રંથનામ દેશી હિસાબ બીજા ભાગ

વર્ગાંક

देशी हिशाब बीजा भागमां

पूरवणी तथा वंधारो.

आ प्रांतना विद्यार्थिआने वास्ते,

जनावनार.

प्रागुनरवी जयभाध.

मुलाव तालुके ओरसेदनी सरकारी निशाणना

मेहेताळ,

अभेदावृद्ध

माभानी हवेलांमां पुनाघटेड प्रिन्टिअ आने जनरल
अजन्सी कंपनी "लिमिटेड" नाप्रेसमां
रलुछोडलास हीराचंदे छाप्यो.

आवृत्ति १ ला.

ध. स. १८७३. संवत १८२६

(कापोराघट)

डीमत सवात्रणु आना.

460

પ્રસ્તાવના.

નવાં ધોરણમાં લખ્યા પ્રમાણે દ. હિ. બીજા ભાગ છો-
કરાઓને શીખવવા જેટલો બસ નથી. તેમ તેમાં કેટલા-
ક વધારે થવાની ખરે ખરી અગત્ય છે. એમ અનુભવી
મહેતાજીઓ જાણતા હશે. માટે મને જે રીતો શીખવ-
વામાં તેની પૂરવણી કરવી યોગ્ય લાગે તથા હાલ જે બીજા
દેશીહિસાબ જે રીતે ચાલે છે, તે બધાને સંગ્રહ કરી રાખ્યો
હતો, તે એક સોપડી જેટલો થવાથી કેટલાક મહેતાજીની
મલાહથી છપાવવાની જરૂર જણાઈ છે, કે જેથી બધાના
કામમાં આવે આમાં લખેલી બાબત છોકરાઓને ઉપયો-
ગી છે એટલું જ નહિ પરંતુ ગામડાના બધા મહેતાજીઓને
જરૂરની છે, કેમકે ગામડામાં આમાં નવા ઉમેરેલા વિશય
બધા ચાલે છે, તે જો ન આવડ્યા, તો તેમને વિશે લોકો
ધણું હલકું મત બાંધશે ને બીજી તેઓ તરફથી બધી
દહેશત રહે છે. આ સોપડી શીખતા પેહલાં દ. હિ. ની
બધી રીતો જાણવી જોઈએ, અને તેમાં કયી કયી રીતોની
પૂરવણી કરવી, તે આમાંથી જણાશે ને તેનો ઉપયોગ
મનોયજ્ઞ ઉપરથી ધ્યાનમાં આવશે માટે તે ઉપર મનોયજ્ઞ
આપ્યાં છે. ને નવી રીતો ત્રિસ્તારથી લખી એક દાખલો
આપ્યો છે અને બીજા દાખલા છેલ્લા આપ્યા છે.
કેટલાક વિશય જેવાં કે વિધાને ઓડ લોકના ભરતરથી
કોઈ કોઈ માણસ બારે મનમાન મળવે છે, તે ચરોતરના

મેહેતાજીથી અજ્ઞાનું નહિ હોય.

આ ચોપડી બતાવવામાં અત્રેના માનીટર બાબલાસ
જીવમરાએ ઘણી કોમતી મદદ કરીછે.

સુધાવ }
૨૩-૨-૭૩ }

પ્રા. જ. ત.

અનુક્રમણિકા.

૫૯.

૧	શ્રેણીમાં લખાંની કુંચીઆ તથા કારણ.....	૧
૨	મણીકાં.....	૨
૩	નાના હારાનાં.....	૩
૪	માણીનાં	૪
૫	કળશીનાં	૬
૬	ખાંડીનાં	૬
૭	મોટા હારાનાં.....	૮
૮	ભારનાં	૯
૯	ગાદીનાં	૧૦
૧૦	ખેડીઆનાં.....	૧૧
૧૧	તોલાનાં	૧૨
૧૨	સેકડાનાં.....	૧૪
૧૩	કાગળના ધાનાં	૧૫
૧૪	કાગળના રીમનાં.....	૧૫
૧૫	કોડીનાં.....	૧૬
૧૬	ડઝનનાં.....	૧૭
૧૭	હૂશડાનાં	૧૮
૧૮	હજારનાં.....	૧૮
૧૯	બ્યાલવિશે.....	૧૯
૨૦	કાંધાવિશે.....	૨૨

૨૧ મહિના ઉપરથી વ્યાજ અને તેરીખ આપ્યાં હોય તો સેહલથી મુદ્દલ કાઢવા વિશે.....	૨૭
૨૨ દિવસ ઉપરથી વ્યાજ અને તેરીખ આપ્યાં હોય તો સેહલથી મુદ્દલ કાઢવા વિશે.....	૨૮
૨૩ લાકડાં ભરવાની રીત	૨૯
૨૪ વિદ્યાં વિશે.....	૩૧
૨૫ ધરમાપ વિશે.....	૩૭
૨૬ કુવાના પાણીની માપણી વિશે	૩૯
૨૭ ઓડ લોકના ભરતર વિશે.	૪૦
૨૮ પરચુરણ રીતો.	૪૮
૨૯ પાછળી કુંચીઓ વિશે.....	૫૦
૩૦ પરચુરણ હિસાબ.	૫૧

ભેખાં શીખવવાની રીત.

બીજી ચોગડીની સાથે તમામ ધાતો ને આંક પકા કરાવવા, ને ત્રીજીની શરૂઆત થાય કે તેમને પૈસાનાં ધણાં સેહલાં ભેખાં શીખવવાનાં શરૂ કરવાં જોમકે એક પૈસાનું શરૂ તો એક પાઇનું કેટલું? એનો જવાબ જોકરાં પાસેથીજ કઢાવવો, તે એક પાઇનું ૨૪ પૈસાભાર (પાશરને છ પૈસાભાર) કહે તે પાંટીઆ ઉપર જવાબ લખવો. પછી એ પાઇનું પૂછતાં કહેતે પણ પાંટીઆ ઉપર લખવું, એ રીતે પાંચ સાત પાઇનું પૂછતાં જવાબ કહેતે પાંટીઆ પર લખવા પછીદરેક પાઇ વધતી જાયછે તેમ કયો તોલ વધતો જાયછે તે તક્ષવત દેખાડવો, એ પ્રમાણે રીત કઢાવ્યા પછી તે ઉપરથી એ કુંચી નીકળી કે જોટ-લે કુંચીએ શરૂ તેટલી પાઇનું ૨૪ પાઇસાભાર (પાશરને છ પૈસાભાર) પછી તે કુંચી પાડે કરાવવી, એ પ્રમાણે તમામ રીતોના નિયમ કઢાવી તે ઉપરથી નીકળતી કુંચીઓ પાડે કરાવવી, તે ઉપર અતીશ દાખલા આપવા કે જોથી એ કુંચીઓ પાકી થાય, પછી ધીરે ધીરે દાખલા બિતાવળા ગણવાનો રીવાજ રખાવવો, દાખલા મંડાવી જવાબ જોઈ રહ્યા પછી કોઇ જોકરા પાસે તે ગણાવી જોવું કે તે શી રીતે ગણેછે જોથી અટકળથી કે જોધને મૂકવાની રીત મૂકે, વળી જોમ અને તેમ દા-

ખલા ખરાજ ગણે એવી રીત પાડવી લેખાં સેઢેલાં હો-
 ય હોય તો મોઢેયીજ ગણે પણ કદાપિ મુશ્કેલ હોય તો
 સવાલ શરૂઆતમાં પાટોપર લખવાને કહેવું. તેમજ ઉ-
 પલા વર્ગના ડોકરાઓથી બની શકે એવા જરૂરના વિષયને
 માટે ઘેર અનુભવ કરવાને કહેવું. જેમ કે, વિધાંની બાબત
 શીખવાડીને કહેવું કે જોને ઘેર એતર હોય તે ભરી જો
 જો. આકામ તેઓ હાંમે હાંમે કરશે. આથી તેમનાં મા-
 બાપ પણ રાજ થશે. ઘણું કરાને ગામડામાંતો એ ખરા-
 ખર બનશેજ. એ પ્રમાણે શેહુરમાં વ્યાજ વીગેરેની બા-
 બત ઘણી ચાલેછે તે ઘેર આપેની રકમાનું એક પાસીઢિં
 કાપીઢિં વીગેરે વ્યાજકઠાવી મંગાવવું. એ મુજબ બીજી રીતો
 ને માટે સમજવું.

શેરીઆં લેખાની રીતો.

(એકશરના ભાવ ઉપરથી.)

- (૧.) જોટલે આને શર તેટલો પાછનું છ પૈસાભાર.
- (૨.) જોટલે ફદીએ શર તેટલી પાછનું ચોવીસ પૈસાભાર.
- (૩.) જોટલે રૂપીએ શર તેથી છસેને ચાળીસ ઘણે
રૂપીએ કળશી, ને જોટલે આને શર તેથી ૪૦
ઘણે રૂપીએ કળશી.
- (૪.) જોટલે ફદીએ શર તેથી દશ ગણે આને મણ.

મનોયજ્ઞ.

- (૧.) ત્રણ આને શર પરવર મળેછે, તો એ પાછતાં કેટલાં?
જ. ૪ પૈસાભાર.
- (૨.) એ ફદીએ શર કારેલાં મળેછે, તો પાછતાં કેટલાં?
જ. ૧૨ પૈસાભાર.
- (૩.) હિસવંધ આનું સવાશર તો સ્ત્રવા પૈસાનું કેટલું?
જ. ૨ શ. ૬ પૈ. ભા.
- (૪.) એક પૈસાનું દોઢ પાશરને નવટાંક મળે છે, તો
અરછેરનું?

જ. ૧ પૈસો.

હિસમુક પૈસાનું જોટલા શર કહ્યું હોય, તો તે શરની-
ને માગેલા પૈસાને ગુણાકાર કરી કહેલા પૈસાએ ભાગવા-
થી આવે તે શર જવાબ.

શેરીઆં લેખાંની રીતોનાં કારણ.

- (૧.) શેરના પૈસાભાર બોતેરને આનાની પાઈઆરે ભાગતાં છ પૈસાભાર આવે છે..
- (૨.) શેરના પૈસાભાર બોતેરને પૈસાની પાઈ ત્રણે ભાગતાં ચોવીશ પૈસાભાર આવે છે.
- (૩.) કળશીના શેર ૬૪૦ ને શેરને માથે એક રૂપીઆ હોય તો કળશીના ૬૪૦ રૂપીઆ, એ ઉપરથી મળુના ૪૦ રૂપીઆ.
- (૪.) મળુના શેર ૪૦ ને દશ આનાના પૈસા અથવા રૂદીઆં ૪૦ તેથી એક રૂદીઆનું એકશેર તો મળુના દશ આના આવે.+

મળુનાં લેખાંની રીતો.

(એકમળુના ભાવપરથી)

- (૧.) જોટલે રૂપીએ મળુ તેથી અઢી ઘણી બદામે અધાળ.

+ અમુક પૈસાનું શેર કહ્યું હોય ને એક પૈસાનું માગ્યું હોયતો તેટલા પૈસાએ શેરને ભાગવાથી આવે તેટલા શેર જવાબ. એક રૂપીઆનું કે પૈસાનું જોટલા શેર કહ્યું હોય ને જોટલા રૂપીઆનું કે પૈસાનું માગ્યું હોય તો તે શેરની ને માગેલી કીમતનો ગુણાકાર કરવાથી આવે તેટલા શેર જવાબ.

- (૨.) નેટલે આને મણુ તેથી અઢીધણી વીશવાસી-
એ અધાળ.

મનોપલ્લ

- (૧.) વીશ રૂપીએ મણુ સાકર મળેછે તો અધાળનું શું?
જ. ૦) ૦ા આનો
(૨.) ૧૬) મણુ ધી મળેછે તો નવઠાંકનું શું?
જ. ૫ દો. ૦ા બ ૨. વા.
(૩.) ૧૮ રૂપીએ મણુ ધી મળેછે, તો એક રૂપીઆનું?
જ. ૨ શે ૧૬ પૈ. બાર

મણુનાં લેખાંની રીતોનાં કારણ.

- (૧.) રૂપીઆની બદામે સાળસેને મણુનાં અધાળાં
છસે ચાળીસે ભાગતાં અઢી બદામ આવે.
(૨.) આનાની વીશવાસી ૧૬૦૦ ને મણુનાં અધાળાં
૬૪૦ એ ભાગતાં અઢી વીશવાસી આવે.

નાના હારાનાં લેખાંની રીતો.

- (૧.) નેટલે રૂપીએ હારો તેટલી બદામે સાત રૂપી-
આ બાર.
(૨.) નેટલે આને હારો તેટલી બદામનું પોણા ત્રણ શે-
ર ને બે રૂપીઆબાર.
(૩.) નેટલે આને હારો તેથી સવાધણી બદામે સા-
ડા ત્રણ શેર.
(૪.) નેટલે આને હારો તેટલી વીશવાસીનું ૭ રૂપીઆ-
બાર.

મનોયજ્ઞ.

(૧.) ૫ રૂપીએ હારે કોદ્રા મળેછે તો પોણાશર ને નવટાંકનું.

જ ૦) ૦૧ આ.

(૨.) પંદર આને હારે યુનોછે તો અગીઆરશર ને આઠ રૂપીઆભારનું શું?

જ ૩૦) ૦૧ ૦૧ ૨

નાના હારાનાં લેખાની રીતોનાં કારણ.

(૧.) હારાના રૂપીઆભાર ૧૧૨૦૦ ને રૂપીઆની બદામ ૧૬૦૦ એ ભાગતાં એક બદામનું સાત રૂપીઆભાર આવે.

(૨.) હારાના શર ૨૮૦ ને આનાની બદામ ૧૦૦ એ ભાગતાં એક બદામનું પોણાત્રણશર ને એ રૂપીઆ ભાર આવે.

(૩.) હારાના શર ૨૮૦ ને આનોની સવા બદામો ૮૦ એ ભાગતાં સવા બદામનું સાડા ત્રણશર આવે.

(૪.) હારાના રૂપીઆભાર ૧૧૨૦૦ ને આનાની વીશવાસી ૧૬૦૦ એ ભાગતાં એક વીશવાસીનું ૭ રૂપીઆભાર.

માણીનાં લેખાની રીતો.

(૧.) જોડે રૂપીએ માણી તેટલી વીશવાસીનું પોણા રૂ. ભાર.

- (૨.) જોડલે આને માણી તેટલી પાછાએ મણ.
 (૩.) જોડલે આને માણી તેથી સવાબણી બદામે ૬
 શેર ને તેટલી વીશવાસીનું ૧૨ રૂપીઆભાર.
 (૪.) જોડલે આને માણી તેટલા ફદીઆનું ૩ મણ.

મનોબલ.

- (૧.) ૧૫ રૂપીએ માણી તો એકશેર ને નવટાંકનું શું?
 જરૂર) ૦૧ ૦૧ ૨૧
 (૨.) ૩૮ માણી તો ૯ શેરનું?
 જરૂર) ૨૧૧ ૩૧૧
 (૩.) ૧૫ રૂપીએ માણી તો ૩૧૧ રૂપીઆનું?
 જરૂર) ૩ મણ.

માણીનાં લેખ ની રીતોનાં કારણ

- (૧.) માણીના રૂપીઆભાર ૧૯૨૦૦ ને રૂપીઆની
 વીશવાસી ૨૫૬૦૦ એ ભાગતાં એક વીશવાસીનું
 પોણા રૂપીઆભાર.
 (૨.) આનાની પાછ ૧૨ ને માણીના મણ ૧૨ એટલે
 એક પાછનું એક મણ પડ્યું.
 (૩.) માણીના શેર ૪૮૦ ને આનાની સવાબદામ ૮૦
 એ ભાગતાં સવાબદામનું છશેર આપ્યું. એ ઉપ-
 રથી વીશવાસીનું થાય.
 (૪.) માણીના મણ બાર ને આનાનાં ફદીઆં ૪ એ
 ભાગતાં એક ફદીઆનું ૩ મણ આવે.

કળશીનાં લેખાંની રીતો.

(એક કળશીના ભાવ પરથી)

- (૧.) જોલે રૂપીએ કળશી તેટલા દોકડાનું સવા ૬ શે-
ર ને છ રૂપીઆભાર અને જોલે આને કળશી
તેટલી બદામનું સવા ૬ શેર ને છ રૂ. ભાર.
- (૨.) જોલે આને કળશી તેથી સવાધણી બદામે આ-
ઠશેર.

મનોયલ.

- (૧.) ૨૦ રૂપીએ કળશી કપાસીઆછે તો પોણા તે-
રશેર ને બે રૂપીઆ ભારનું શું?

જરૂર ૨૦ = ૨૫

- (૨.) ૩૧૦ = કળશી તો એક મણને આઠશેરનું?

જરૂર ૧૫ ૦૫ ૦૫ ૧

કળશીનાં લેખાંની રીતોનાં કારણ.

- (૧.) કળશીના શેર ૬૪૦ ને રૂપીઆના દોકડા ૧૦૦
એ ભાગતાં એક દોકડાનું સવાછશેર ને છ રૂપી-
આભાર આવે, એ પ્રમાણે આનાનું સમજવું.
- (૨.) કળશીના શેર ૬૪૦ ને આનાની સવાબદામ
૮૦એ ભાગતાં ૮ શેર આવે.

ખાંડીનાં લેખાંની રીતો.

(એક ખાંડીના ભાવ પરથી)

- (૧.) ખાંડીનો ભાવ જોલે રૂપીઆ હાથ ને જોલે

મણનું કરવું હાય તો તેને તેટલાએ ગુણી ગુ-
ણાકારમાંથી જમણી બાજુનો આંકડો કાપી મૂ-
કતાં જે રહે તે અડધા જાણવા, અને તે કાપી
મુકેલા આંકડાને પાંચ ગણા કરતાં આવે તે
દોકડા જાણવા.

(૨.) જેટલે આને ખાંડી તેથી પોણી પાંચએ સવા-
મણ.

મનોયલ.

(૧.) ૨૫ રૂ. એ ખાંડી ૩ મળેછે તો ૪ મણનું?
જ૫)૩

(૨.) ૨૨) એ ખાંડી કપાસ મળેછે તો ૫ મણનું?
જ૩૫૧૧૧ ૧૧૧ ૧૧૧

ખાંડીનાં લેખાની રીતોનાં કારણ.

(૧.) એ કુંચીમાં કહેલા ગુણાકારને ત્રિરાશીકની રીત
પ્રમાણે ખાંડીના ૨૦ મણે ભાગ્યા બરાબર છે, કે-
મકે વાંચના મિ'ડાનો એક આંકડો એ ગુણા-
કારમાંથી મૂકી દેખએ છીએ ને બાકીનાને બે-
એ ભાગવા એટલે રહેલા આંકડાનું અડધ કર-
વું એ એકજ. મૂકી દીધેલા આંકડો એકડો હાય,
તો એક રૂપીઆના ૧૦૦ દોકડાને ૨૦ એ ભાગતાં
પાંચ દોકડા આવે ને જો બગડો હાય તેના બસે
દોકડાને ભાગતાં દશ દોકડા આવે, એ પ્રમાણે

જે આંકડો મૂકી દીધેલો હોય તેને પાંચગણા દોકડા કરીએ તેની બરાબર છે.

- (૨.) પ્યાંડીના મણુ ૨૦ ને આનાની પોણી પાછાએ ૧૬ એ ભાગતાં પોણી પાછનું સવામણુ આવે, મોટા હારાનાં લેખાંની રીતો.

(એક હારાના ભાવપરથી.)

- (૧.) જોટલે ૩ પીએ હારો તેટલા દોકડાનું સવાઆઠશે-
રને છ ૩. ભાર.
(૨.) જોટલે આને હારો તેથી સવાગણી બદામે ૧૦ા શેર.
(૩.) જોટલે આને હારો તેટલા કદીઆનું સવાપાંચમણુ.
(૪.) જોટલે આને હારો તેટલી પાછનું પોણા એ મણુ.
(૫.) જોટલે કદીએ હારો તેટલી પાછનું ૭ મણુ.
(૬.) જોટલે આને હારો તેટલી વીશવાસીનું અછેર
ને એક ૩ પીઆ ભાર.

મનોપલ.

- (૧.) ૨૫ ૩ પીએ હારો તો એક મણુને બશેરનું?
જ. ૧૧ ૩.
(૨.) ૩૨.૭) ૦ાા હારો તો ૧૦ા મણુનું?

જ. ૩૧ ૩ા ૦ ૦ા ૦ાા

મોટા હારાનાં લેખાંની રીતોનાં ઠારણુ.

- (૧.) હારાના શેર ૮૪૦ ને ૩ પીઆના દોકડા ૧૦૦
એ ભાગતાં એક દોકડાનું આઠશેરને છ ૩ પીઆ

ભાર આવે છે.

(૨.) હારાના શેર ૮૪૦ ને આનાની સવા બદામી ૮૦

એ ભાગતાં સવા બદામનું ૧૦૧ શેર આવે.

(૩.) હારાનાં મણુ ૨૧ ને આનાનાં ફદીઆં ૪ એ ભા-

ગતાં એક ફદીઆનું સવા પાંચ મણુ આવે.

(૪.) હારાના મણુ ૨૧ ને આનાની પાધ ૧૨ એ

ભાગતાં એક પાધનું પોણાબેમણુ આવે.

(૫.) હારાના મણુ ૨૧ ને ફદીઆની પાધ ૩ એ ભા-

ગતાં એક પાધનું ૭ મણુ આવે.

ભારનાં લેખાંની રીતો.

(એક ભારના ભાવપરથી)

(૧.) જોટલે આને ભાર તેથી અડધી પાધએ મણુ.

(૨.) જોટલે આને ભાર તેથી સવાગણી બદામી ૧૨ શેર.

(૩.) જોટલે આને ભાર તેથી સવાગણી વીશવાસીએ

પોણા શેર અને તેટલી વીશવાસીનું અચ્છેર ને

ચાર રૂપીઆભાર.

(૪.) જોટલે આને ભાર તેટલાં ફદીઆનું ૬ મણુ, અ-

ને તેટલી બદામનું સાડા નવશેર ને ચાર રૂ-

પીઆભાર.

મનોયલ.

(૧.) રૂ ૩૫) — ભાર કપાશીઆ મળેછે, તો ૬ મણુનું શું?

જ. રૂ ૮૧૧ ૦

- (૨.) ૩૨૪ના ભાર ૩ મળેછે, તો ૧૧૧ મળુનું!
જ. ૩૧૧ ૦) ૦૧૧ ૦૧૧
- (૩.) ૩૬૬ના ભાર કપાસ મળેછે, તો ૯ મળુનું શું!
જ. ૩૩૬) ૩૩૬ ૩૩૬

ભારનાં લેખાની રીતોનાં કારણ.

- (૧) આનાનીપાછ ૧૨ને ભારના મણુ ૨૪ એ ભાગતાં
એક મણુની કીમત અર્ધી પાછ આવે.
- (૨) ભારના શેર ૯૬૦ ને આનાની સવાબદામ ૮૦
એ ભાગતાં સવાબદામનું ૧૨ શેર આવે.
- (૩.) ભારના શેર ૯૬૦ ને આનાની સવા વીશવાસી-
ઓ ૧૨૮૦એ ભાગતાં સવા વીશવાસીનું પોણું
શેર આવે. તે ઉપરથી વીશવાસીનું પણ થાય.
- (૪.) ભારના મણુ ૨૪ ને આનાનાં કદીઆં ચારે ભા-
ગતાં એક કદીઆનું ૬ મણુ આવે તે ઉપરથી
પદામનું પણ થાય.

ગાદીનાં લેખાની રીતો.

(એક ગાદીના ભાવ ઉપરથી)

- (૧.) નેટલે રૂપીયે ગાદી તેટલી પાછનું ૫ શેર.
- (૨.) નેટલે રૂપીએ ગાદી તેટલી વીશવાસીનું પોણું
અધોળ.
- (૩.) નેટલે આને ગાદી તેટલી પાછનું ૨૧૧ મણુ.

મનોયજ્ઞ.

(૧.) ૩૨ રૂ.એ ગાંધી મકાઈ મળેછે, તો ૧૧ મણનું?
જ. રૂ ૧-૫-૪

(૨.) ૧૫૦ રૂ.એ ગાંધી તમાકુ છે તો પોણા શેરને
ત્રણ અધોળનું?

જ. રૂ ૦) —||| |||| |||

(૩.) રૂ ૧૪) ગાંધી સકરીઆં છે તો ૫ મણનું?

જ. રૂ ૨-૫-૮

ગાંધીનાં લેખાની રીતોનાં કારણ.

(૧.) ગાંધીના શેર ૧૨૦૦ ને રૂપીઆની પાઈ ૧૯૨
એ ભાગતાં એક પાઈનું ૬૦ શેર આવે.

(૨.) ગાંધીનાં અધોળાં ૧૯૨૦૦ ને રૂપીઆની વીશ-
વાસી ૨૫૬૦૦એ ભાગતાં એક વીશવાસીનું પોણું
અધોળ.

(૩.) ગાંધીના મણ ૩૦ ને આનાની પાઈ ૧૨એ ભાગતાં
એક પાઈનું ૩૦ મણ આવે.

બેડીઆનાં લેખાની રીતો.

(૧.) જોડે રૂપીએ બેડીજ તેથી અર્ધી વિશવાસીએ
રૂ.બાર

(૨.) જોડે આને બેડીઉં તેથી સવાગણી બદામે ૧૬ શેર.

(૩.) જોડે આને બેડીઉં તેથી પોણી પાઈએ ૨ મણ.

મનોયજ્ઞ.

(૧.) ૩૧૨૮) ૩પીએ બેડીઉં તો એક શરને એક ૩.
પીઆભારનું? જ. ૩૦) ના ના ૨

(૨.) ૩૩૬) બેડીઉં તો પોણા મણને બશરનું?
જ. ૩૦૧૧) ૨૧૧ ૧

બેડીઆંનાં લેખાંની રીતોનાં કારણ.

(૧.) એક બેડીઆના ૩પીઆભાર ૫૧૨૦૦ ને ૩પીઆ
ની અર્ધી વીશવાસી ૫૧૨૦૦ એ ભાગતાં અર્ધી
વીશવાસીનું એક ૩પીઆભાર આવે.

(૨.) એક બેડીઆના શર ૧૨૮૦ ને આનાની સવા
બદામો ૮૦એ ભાગતાં સવાબદામનું ૧૬ શર આવે.

(૩.) બેડીઆના મણ ૩૨ ને આનાની પોણી પાઇએ
૧૬ એ ભાગતાં પોણી પાઇનું બે મણ આવે.

તોલાનાં લેખાંની રીતો.

(તોલા લેખ).

(૧.) જટલે ૩પીએ તોલા તેથી અઢીધણે ૩પીએ અધોળ.

(૨.) જટલે આને તોલા તેથી અઢીધણે ૩પીએ શર.

(૩.) જટલે આને તોલા તેથી અર્ધઆને ગદીઆણો.

(૪.) જટલે આંને તોલા તેથી પોણી પાઇએ બે વાલ.

(૫.) જટલે આને તોલા તેટલી પાઇની ૮ રતી.

(૬.) જટલે આને તોલા તેથી ત્રમણી બદામે ને બે
વીશવાસીબે વાલ.

(૭.) જટલ ફદીએ તોલો તેથી દશગણે આને શર.

મનોયલ

(૧.) ૨૦ રૂએ તોલો કરતુરી મળેછે, તો શર ૦)નું?

જ. ૧૦૦ ર.

(૨.) ૩૧) તોલો કેસર મળેછે તો ૧૧ શર નું શું?

જ. ૩૬૩૧૧

(૩.) ૩૦૧૧) તોલો અતર મળે છે તો ૨૧૧ ગદી-
આણાનું?

જ. ૩૧) — ૧૧

(૪.) ૩૦૧૧ તોલો સોનેરી શાહી મળે છે. તો ૪ વા-
લનું શું?

જ. ૩૦) — ૧૧

(૫.) ૨ ફદીએ તોલો લાલશાહી મળેછે તો શર ૧૧નું શું?

જ. ૩૧૧ —

તોલાનાં લેખાંની રીતોનાં કારણ.

(૧.) અધોજના તોલો અઢી તેને એકે ભાગતાં અઢી
રૂપીઆ.

(૨.) શરના તોલો ૪૦ ને અઢી રૂપીઆના આના ૪૦
એ ભાગતાં એક તોલો.

(૩.) આનાના અર્ધા આના બે ને તોલાના ગદીઆ-
ણા બેએ ભાગતાં અર્ધ આને ગદીઆણો.

(૬.) તોલાના વાલ ૩૨ ને આનાની પોણી પાછાએ.
૧૬ એ ભાગતાં બે વાલ આવે.

(૫) તોલાની રતો ૯૬ ને આનાની પાછ ૧૨ એ
ભાગતાં આઠ રતી આવે.

(૬.) આનાની બદામો ૧૦૦ ને તોલાના ૩૨ વાલે ભા-
ગતા ત્રણ બદામને બે વાંશવાસી આવે.

(૭.) શરના તોલા ૪૦ ને અઢી રૂપાઆના આના ૪૦
એ ભાગતાં એક આનાનું એક તોલો આવે.

સેકડાનાં લેખાની રીતો.

(૧.) જોલે રૂપાએ સેંકડો તેજલે આને સવા છ નંગ.

(૨.) જોલે આને સેંકડો તેથી પોણી પાછાએ સવા છ
નંગ.

મનોયલ.

(૧.) ૩ રૂ. સેંકડો પુળા મજેછે તો ૨૫ નંગનું શું?
જ. રૂ. ૩૦૧૧

(૨.) રૂ. ૩૦૧૧ પુળા મજે છે. તો ૭૫ નું શું?
જ. રૂ. ૩૦૧૧

સેકડાનાં લેખાની રીતોનાં કારણ.

(૧.) સેકડાનાં નંગ ૧૦૦ ને રૂપિઆના આના ૧૬ એ
ભાગતાં એક આનાનાં ૬૧ નંગ આવે.

(૨.) સેકડાનાં નંગ ૧૦૦ ને આનાની પોણી પાછાએ
૧૬ એ ભાગતાં ૬૧ નંગ આવે.

કાગળના ધાનાં લેખાતી રીતો.

- (૧.) નેટલે રૂપીએ ધા તેટલા આનાનો ૧૧૧ તાવ.
- (૨.) નેટલે રૂપીએ ધા તેથી આઠગણી પાછાએતાવ.
- (૩.) નેટલે આને ધા તેથી અર્ધી પાછાએ તાવ.

મનોયત્ન.

- (૧.) ૧૧૧ રૂ.એ અમદાવાદી ધા કાગળ મળે છે, તો ૬ તાવનું?

જ. રૂ.૧૧૧—

- (૨.) ૧૧ રૂ.એ ખંખાતી કાગળ મળે છે તો ૬ તાવનું.

જ. રૂ.૧૧—

- (૩.) ૧૦ રૂ.એ કુલસંકેપ કાગળ છે, તો ૧૫ તાવનું.

જ. રૂ.૧૦)આ

ધાનાં લેખાંની રીતોનાં કારણ.

- (૧.) ધાના તાવ ૨૪ ને રૂપીઆના આના ૧૬ એ ભાગતાં એક આનાનો દોઢ તાવ આવે.
- (૨.) રૂપીઆની પાછાએ ૧૬૨ ને ધાના તાવ ૨૪ એ ભાગતાં એક તાવને માથે આઠ પાછા આવે.
- (૩.) આનાની પાછાએ ૧૨ ને ધાના તાવ ૨૪ એ ભાગતાં એક તાવને માથે અર્ધી પાછા આવે.

રીમનાં લેખાંની રીતો.

- (૧.) નેટલે રૂપીએ રીમ તેટલા આનાનો સવાધા.
- (૨.) નેટલે રૂપીએ રીમ તેથી પાંચગણે દોકડે ધા.

(૩.) જોલે આને રીમ તેથી પાંચગણી બદામે ધા.

મનોબલ.

(૧.) ૩૦ રૂ. રીમ કાગળછે તો ૪૫ ધાનું શું?

જ. રૂ. ૧૧૨

(૨.) રૂ. ૩૨) — વિલાયતી રીમ મળેછે તો આઠ ધાનું શું?

જ. રૂ. ૦૧૧ — ૧૧

રીમનાં લેખાની રીતોનાં કારણ.

(૧.) રીમના ધા ૨૦ ને રૂપિઆના આના ૧૬ એ ભાગતાં એક આનાનો સવાંધા આવે.

(૨.) રૂપિઆના દોકડા ૧૦૦ ને રીમના ધા ૨૦ એ ભાગતાં ૫ દોકડા આવે.

(૩.) આનાની બદામે ૧૦૦ ને રીમના ધા ૨૦ એ ભાગતાં એક ધાની ૫ બદામ આવે.

કોડીનાં લેખાની રીતો.

(એક કોડીના બાવથી.)

(૧.) જોલે રૂપિએ કોડી તેટલા આનાનું ૧૧ નંગ.

(૨.) જોલે આને કોડી તેથી પોણી પાંચ એ સવાનંગ.

દાખલો.

(૧.) રૂ. ૩૦૧૨ કોડી વાંસછે તો ૮ નંગનું?

જ. રૂ. ૩૦૧૨

કોડીનાં લેખાની રીતોનાં કારણ.

(૧.) કોડીનાં નંગ ૨૦ ને રૂપિઆના આના ૧૬ એ

ભાગતાં આનાનું સવા નંગ આવે.

- (૨.) ઢોડીનાં નંગ ૨૦ ને આનાની પોણી પાછાં ૧૬
એ ભાગતાં પોણી પાછાં સવા નંગ આવે.

ડઝનનાં લેખાંની રીતો.

- (૧.) જોટલે રૂપીએ ડઝન તેથી સોળ ગણી પાછાં નંગ.
(૨.) જોટલે રૂપીએ ડઝન તેટલા આનાનું પોણું નંગ.
(૩.) જોટલે આને ડઝન તેટલી પાછાં નંગ.
(૪.) જોટલે ફદીએ ડઝન તેથી પાગણી પાછાં નંગ.

મનોપલ.

- (૧.) ૩૩ એ ડઝન મીણવતીઓ છે તો ૫ નંગ
ગનું થું?

જ ૧૧ ર.

- (૨.) ૩૦ એ ડઝન પેન્સાણો છે તો ૭ નંગનું થું?

જ ૩૦ ના

- (૩.) ૩ ફદીએ ડઝન કુવીલ મળે છે તો ૮ નંગનું થું?

જ ૦) ૦૧ આનાં

ડઝનનાં લેખાંની રીતોનાં કારણ.

- (૧.) એક રૂપીઆની પાછાં ૧૬૨ ને ડઝનનાં નંગ
૧૨ એ ભાગતાં એક નંગને માથે ૧૬ પાછાં આવે.
(૨.) ડઝનનાં નંગ ૧૨ ને રૂપીઆના આના ૧૬ એ
ભાગતાં એક આનાનું પોણું નંગ આવે.
(૩.) આનાની પાછાં ૧૨ ને ડઝનનાં નંગ ૧૨ એ

ભાગતાં એક નંગને માથે એક પાધ આવે.

- (૮.) કદીઆની પાધઓ ત્રણ ને ડઝનનાં નંગ ૧૨ એ
ભાગતાં એક નંગને માથે ૦૧ પાધ આવે.

લૂગડાનાં લેખાંની રીતો.

- (૧.) જોટલે ૩૫ એ ગજ તેથી ચાર ગણી પાધ એ
આંગળ.
(૨.) જોટલે કદી એ ગજ તેટલી પાધનું ૮ તમુ.

મનોપલ.

- (૧.) ૩૫) ગજ મોળીદિ મજે છે તો ત્રણ આંગળ
નું શું? જ ૩૦-૫-૧૧
(૨.) ૩ કદી એ ગજ હિર મજે છે તો ૧૬ તમુનું શું?
જ ૩૦) ૦૧

લૂગડાનાં લેખાંની રીતોનાં કારણ.

- (૧.) ૩૫) આની પાધઓ ૧૪૨ ને ગજના આંગળ ૪૮
એ ભાગતાં એક આંગળને માથે ચાર પાધ આવે
(૨.) ગજના તમુ ૨૪ ને કદી આની પાધઓ ૩ એ
ભાગતાં એક પાધના ૮ તમુ આવે.

હજારની ગણતરીના લેખાંની રીત.

- (૧.) જોટલે આને હજાર તેથી દસ ગણી બદામે ૧૦૦
નંગ.

દાખલો.

- (૧.) ૩૨) હજાર નળીઆં મજે છે, તો ૧૫૦ નં-

મનું શુ?

જ, ૩૦૧) ઘા ૨.

હજારની ગણતરીના લેખાની રીતનું કારણ.

(૧.) આનાની બદામી ૧૦૦ ને હજારના દશ સેકડે
બાગતાં એક સેકડાની દશ બદામી આવેછે.

વ્યાજ વિષે.

જે રૂપીઆ ખત લખી વ્યાજે અપાય છે તેનું ખત
લખ્યાની મુદતથી ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ ગણાય છે. ને જે
રૂપીઆ ખાતે લખીને વ્યાજે અપાય છે, તેનો કારતક
શુદ્ધ ૧ એ હિસાબ નફી કરી બાકી કાઢી અપાયછે. તે-
માં સર ગણતાં સાડા ત્રણ દિવસ આવે તો તેની છૂટ
મૂકાય છે તે ઉપરાંતના દિવસના સાડા સાત ન થતા
હોય તોપણ ૭ માસ લેવાની રીત છે. જો વર્ષે અધિક
માસ આવે, તો ઠરાવ પ્રમાણે ૧૩ માસનું વ્યાજ ગણાયછે.

સાદુ વ્યાજ કાઢવાની બે રીત ચાલેછે.

૧ એક પાસોડું ૨. કાપીડું

એક પાસોડું વ્યાજ.

વર્ષમાં એક અથવા એકથી વધારે રકમો જમે અથવા
ઉધાર થઈ હોય તેના વ્યાજ કાઢવાની ટુંકામાં સેહેલોરી
ત નીચેના દાખલામાં ખતાવ્યા પ્રમાણે મહિના બરી સર
કાઢી વ્યાજ નક્કી કરેવું.

દાખલો

શેષત. જગનેશ્વર શંકરજીનું ખાતું સંવત ૧૯૨૮ નું

જ

ઉ

૨૫) ચૈત્ર સુદ ૫

૭૦) બાકીદેવા સંવત ૧૯૨૮

૪૫) આવણ વદી ૧

ના આસો વદી ૦)

૭૦)

૭૦)

૭૦) બાકીદેવા સંવત ૧૯૨૬

ના કારતક શુદ્ધ ૧

એજ ધણીનું

વ્યાજ

સંવત ૧૯૨૮ નું

જ

ઉ

૧૭૧૥ ૩૨૫) ચૈત્ર સુદ ૫

મા ૧૥ ૧૧

૧૧૨૥ ૩૪૫) આવણ વદી ૧

મા ૨૥

૨૮૪

૫

૧૥૥ અર્ધો દીન કાપવાનો તે બાદ.

૨૭૬૥ બાકીસર

તારીખ

સંવત ૧૯૨૬ ના કારતક શુદ્ધ ૧

૭

ઉ

૭૦) મુદલ દેવા.

૧૦૦ વાડ વ્યાજની સર.

૨૭૬૧૧ દર ટકા વા લેખે.

૭૧૦૦ વાડ વ્યાજ સુ-

ધાં મુદલ બાકી દેવા.

કાપીઉં વ્યાજ.

૨૬મો આપ લે કરવાથી જે વ્યાજ કાઢવું પડે તેને
કાપીઉં વ્યાજ કે બે પાસાંબી વ્યાજ કહેછે.

દાખલો

ધર. ભાદ્રશંકર જ્યેષ્ઠશંકરનું ખાતું સંવત ૧૯૨૮ નું

૭

ઉ

૨૫) મહાશુદ્ધ ૧૫

૭૫) માગશર શુદ્ધ ૫

૧૫) વૈશાખ વદ ૫

૭૫

૧૦) આવણ સુદ ૩

૫૦

૨૫) બાકી લેહેણા સંવત

૨૫) બાકી લેહેણા આસોવદ ૦) ૧૯૨૬ના કારતક શુદ્ધ ૧ સુધી.

વ્યાજ

સંવત ૧૯૨૮ ની સાલનું

૭

ઉ

૦ ૩૨૫) મહાશુદ્ધ ૧૫ ૪૬૧૧૧ ૩૭૫) માગશર શુદ્ધ ૫

- ૦ ૩૧૫) વૈશાખવદ ૫ ૫૮૧ ૩૨૫ મા. ૨) ૧૦
 ૦ ૩૧૦) આવણ સુદ ૩ ૮૨૧ ૩૧૫) મા. ૫૧
 ૭૬ ૩૧૦) મા. ૭૧ ૧૩
 ૨૭ ૧૧ ૩૨૫) મા. ૧૦ ૧૧

૪૬૧૧૧

૪૬૧૧૧

૮૧ અધાદીત કાપતાં.

૪૮૨૧ બાકીસર

તારીજ સંવત ૧૯૨૬ ના કારતક સુદ ૧

ઉ

૨૫) મુદલ બાકી લેહણા.

૩૧ ૦) ૨ વ્યાજનો સર ૪૮૨

૬૨ ૮૬૧ બા. લેખ.

૨૮ ૦) ૨ વ્યાજ સુદા

મુદલ બાકી લેહણા.

કાંધા વિષે,

કોઈ જાનવરની પેદાસ પર જે શસ્ત્ર વીશ ઉપર કંપક
 ચઢાવા લેખે વીશ અથવા તે ઉપરાંત કોઈપણ અમુક
 રકમ ધારે છે તેને કાંઈ કહે છે. ધણું કરીને કુધણાં દોર
 ઉપર ગરબ લોકો આવી રીતે વેપારી પાસેથી નાણાં લે-

છે. તે એવા વિચારથી કાંધાના માગનારને ઝટ રૂપીઆ
 અપાય ને વેપારી પાસેથી લીધેલી રકમ ઝટ વળી રહે
 ને મનને ચીવેટ રહે છે, કાંધાનો માગનાર કદાચ દિવસ
 આવી ઉભો રહેશે. તેથી દૂધ, ઘી વિગેરે સાચવીને વા-
 પરે. કાંધું ઘણું કરીને એકવીશું. બાવીશું, સાડી બાવીશું,
 ઇત્યાદિ હોય છે. એ ઉપરાંત જે લોકો કાંધા કાઢતા
 હોય તેની બહુ અધીર જાણવી. હવે જાણે છોઈ શખ્સે બાવી
 શું કાંધું કાઢ્યું હોયતો તેને વેપારી સાથે આ પ્રમાણે વર્તવું
 પડશે. વીશ રૂપીઆ રોકડા વેપારીએ આપેલા ને એ અ-
 ઢાવાના કહેજા એટલે બાવીશું કાંધું કાઢ્યું કહેવાય. હવે તેણે
 વેપારીને દરમાસે ૩૨) આપવા નેહ્યએ. એ પ્રમાણે તે
 અગીઆર માસે પોતાનો હિસાબ પતાવી દેશે, ચોવીશું
 હોય તો બાર માસે. એ પ્રમાણે આગળ પાછળને માટે
 સમજવું. કાંધાનો સરત પ્રમાણે ઠેરવેલે દિવસે વેપારીને
 રૂપીઆ ઠરાવેલા ન અપાય તારે તેથી જમણા રૂપીઆ
 બીજે માસે કાંધું કાઢનારને આપવા પડે કારણ કે વેપા-
 રીને બીજે માસે જમણા તો આપવાજ પડે, ને એક મા-
 સ જેવા તેણે મોડા રૂપીઆ આપ્યા. તેવા વેપારીએ
 એક માસ અગાઉ લીધા. જેથી બંને જણને સરખું થયું
 પછી ત્રીજે માસે કાંધાના માગનારને તે માસના રૂપીઆ
 આપવા નહિ પડે. જેમ બાવીસા કાંધામાં જાણે કારતક-
 શુદ્ધ બીજે ૩૦) ભરવાના છે ને તે દિવસે ન ભરાય તો
 માગશર શુદ્ધ બીજે તેની પાસેથી વેપારી ૩૯) લે. કારણ કે

જેવા તેણે ૩૨) માંડા એક માસ આપ્યા. તેવા તેની પા-
પાસેથી પોસ શુદ્ધ બીજના એક માસના પેહેલાં રૂપીઆ
લીધા તેથી તે બીજે તે ૩૨) વેપારીને આપે નહિ.

કદાપિ કાંધાના કાઠનારે કોઈ કારણથી કાંધાના રૂપીઆ
બારમાસ સુધી બીલકુલ ન બરાયા તો તેનું આ પ્રમાણે
વ્યાજ ગણાય છે. જે બાવીશું કાંધું હોય તો તે અગી-
આર માસે રૂપીઆ બરી રહે એ પ્રમાણે જોડલે મહિને
તે બરી રહેતો હોય તેનું અર્ધ કરવું. એટલે જાણે આમાં
પા માસ આવ્યા ત્યારે બાકી બાર માસ પુરા કરવાને
પા માસ રહ્યા એટલા માસનું વ્યાજ તેની તેની શાહુકારી
પ્રમાણે ગણી લેવું. તે અર્ધ કરવા કરતાં ઓછા માસ
આવે તો તેટલાજ માસનું વ્યાજ ગણી લેવું.

આવી રીતથી નાણાં લેવાથી ગરીબ લોકોને વ્યાજનું ધ
ણું નુકશાન છે. ને તે ધણું કરી દરેક ગામમાં ચાલેલે
આથી વેપારીને શું વ્યાજ પરવડે તે નીચે પ્રમાણે.

દાખલો.

૧ એકવીશું કાંધું હોયતો શા પ્રમાણે વ્યાજ પડે?

રીત

પટેલ. તુળશીદાશ સામળદાસનું ખાતું સંવત ૧૯૨૯નું

૬૦

૭

- ૦ ૨) મહા શુદ ૨
- ૦ ૨) કાર્ગણ શુદ ૨
- ૦ ૨) ચૈત્ર શુદ ૨
- ૦ ૨) વૈશાખ શુદ ૨
- ૦ ૨) જ્યેષ્ઠ શુદ ૨
- ૦ ૨) અશ્વિન શુદ ૨
- ૦ ૨) માગશિર શુદ ૨
- ૦ ૨) પોષાદ શુદ ૨
- ૦ ૨) આશ્લેષ શુદ ૨

૨૦) રોકડા શીલાશય

૧) ચઢાવાનો

૨૧

૧૧૦) ૩૨.૦) માગશિર શુદ ૨

૨) ૩૨) ૧

૪) ૩૨) ૨

૬) ૩૨) ૩

૮) ૩૨) ૪

૧૦) ૩૨) ૫

૧૨) ૩૨) ૬

૧૪) ૩૨) ૭

૧૬) ૩૨) ૮

૧૮) ૩૨) ૯

૨૦) ૩૨) ૧૦

૧૧૦

૧૧૦=સર

ગાઝા તરીખ લીધી તે.

૧૫૬૫ રૂપીઆની લગભગ
આવું, માટે એ તરીખ પડે.

હવે એ આવેલા સર ઉપરથી એવી તરીખનું વ્યાજ
લેવું કે, રૂ. ૩૧) જે ચઢાવાનો છે, તેની બરાબર થાય તો
ગાઝા ટકા ઉપગત કંઈક તરીખ લેઈશું, તો રૂપીઆ-
ની લગભગ આવી રહેશે. માટે એકવીશું કાંઈ હોય તો
ગાઝાની વ્યાજ પરવડે. તેની ટુકામાં સેહેલી રીત ની-
ચે પ્રમાણે.

આવેલા સરને ચઢાવા ગણા કરવા તેથી ચઢાવા કરતાં
જેટલા દોકડા ઉપર થાય એટલા ચઢાવાના દોકડાના દોક-
કડા કરી બેમાંથી ઉપર આવેલા દોકડા બાદ કરવા. બા-
કી રહેશે તે તરીખનો તરસાજો નીકળશે. તેથી ગુણાકાર
કરતાં કંઈક ખૂટતું રહેતો ઉપર વળી કંઈક ચઢાવવું—જેમ
બાવીશું કાંઈ હોય તો ૨૥ પ્રમાણે વ્યાજ પરવડે.

$૧૧૦ \times ૨ = ૨૨૦ =$ સરને ચઢાવા ગણા કરવા.

$૨૦ =$ દોકડા ચઢાવાના.

$૨૦ =$ ચઢાવા ઉપરના જે દોકડા થયા તે બાદ

$૧૮૦ =$ દોકડા વ્યાજ લગભગ પરવડ્યું.

પરંતુ તે ઉપર ૧૧ વધારીશું તો વધારે ખર્ચ જવાબ
આવશે એટલે કે ૧૧૦—લગભગ વ્યાજ પડે.

મહિના ઉપરથી બ્યાજ અને તેરીખ આપ્યાં
હોય તો સહેલથી મુદલ કાઢવા વિશે.

- (૧.) રૂપીઆ બ્યાજ હોયતો તે રૂપીઆને ૧૬૦૦ એ
ગુણી તેરીખે ભાગવા.
- (૨.) આના બ્યાજ હોયતો તે આનાને ૧૦૦૦ એગુણીને
તેરીખે ભાગવા.
- (૩.) પૈસા બ્યાજ હોયતો તે પૈસાને ૨૫ એ ગુણી તે-
રીખે ભાગવા.
- (૪.) દોકડા બ્યાજ હોયતો તે દોકડાને ૧૬ એ ગુણી
તેરીખે ભાગવા.
- (૫.) પાઈ બ્યાજ હોયતો પૈસા પ્રમાણે કાઢી તેનો
ત્રીજો ભાગ કરવો.
- (૬.) બદામ બ્યાજ હોયતો તે બદામને એકે ગુણી તે
રીખે ભાગવા.

મનોયલ.

- (૧.) મહિને ખે રૂપીઆ આપી જાયછે. ને આઠ
આના લેખે તેરીખતો મુદલ કેટલા? જ. ૪૦૦૩.
- (૨.) મહિને રૂગા આપી જાયછે ને દશ આના લેખે
તેરીખ તો મુદલ શું? જ. ૫૦૩.
- (૩.) મહિને પાંચ દોકડા બ્યાજ થાયછે ને આઠ આ
નાની તેરીખે મુદલ શું? જ. ૧૦૩.
- (૪.) મહિને દશ બદામ બ્યાજ આવે ને પાંચ આ
નાની તેરીખ તો મુદલ શું? જ. ૨૩.

દિવસ ઉપરથી વ્યાજ અને તેરીખ આપવાં હોય.

તો સેહેલથી મુદલ કાઢવા વિશે—

- (૧.) રૂપીઆ વ્યાજ આપ્યું હોય તો તેને ૪૮૦૦૦ એ ગુણીને તેરીખે ભાગવા.
- (૨.) આના વ્યાજ આપ્યું હોય તો તેને ૩૦૦૦ એ ગુણીને તેરીખે ભાગવા.
- (૩.) પૈસા વ્યાજ આપ્યું હોય તો તેને ૭૫૦ એ ગુણીને તેરીખે ભાગવા.
- (૪.) દોકડા વ્યાજ આપ્યું હોય તો તેને ૪૮૦ એ ગુણીને તેરીખે ભાગવા.
- (૫.) પાછા વ્યાજ આપ્યું હોય તો તેને ૨૫૦ એ ગુણીને તેરીખે ભાગવા.
- (૬.) બદામ વ્યાજ આપ્યું હોય તો તેને ૩૦ એ ગુણીને તેરીખે ભાગવા.

મનોયલ.

- (૧.) નીત્ય એક રૂપીઆ વ્યાજ આપેછે ને બાર આનાની તેરીખતો મુદલ શું? જ. ૪૦૦૦ રૂ.
- (૨.) રોજ ૬ આના વ્યાજ આપી જાયછે ને આઠ આનાની તેરીખતો મુદલ શું? જ. ૨૨૫૦ રૂ.
- (૩.) નીત્યના છ દોકડા વ્યાજછે ને આઠ આનાની તેરીખ તો મુદલ શું? જ. ૩૬૦ રૂ.
- (૪.) રોજની ૪ પાછા વ્યાજછે ને પાંચ આનાન

તેરીએ મુદલ થું? ૨૦૦ રૂ.

(૫.) •નીત્યની તણ બદામ આપી બાયછે ને છઆના

ની તેરીએ મુદલ કેટલા? જ. ૧૫ રૂ.

લાકડાં ભરવાની રીત.

જ્યારે એક સરખા માપનું લાકડું હોતું તથી ત્યારે તેને અમુક તણ જગ્યાએ ભરી સરાસરી કાઢી ભરતર કરવાની રીત થાયછે ને લાકડાંના મોટા પીઠામાં પણ એ પ્રમાણે ચાલેછે. મુખ્યત્વે ચોખંડા અને ગોળ લાકડાનું ભરતર નીચે મુજબ રીતથી થાય છે.

ચોખંડુ લાકડું.

પ્રથમ તે લાકડું દોરીવતે વચ્ચોવચ્ચીને બે છેડા તરફ અડધો અડધો ગજ રાખીને ભરવું. આવેલી દોરીને બેવડી કરી તેને ગજ ઉપર મૂકી બેધી વસા નક્કી કરવા. પછી એ તણે વસાનો સરવાળો લેઈ તણે ભાગવા. એટલે સરાસરી વશા થશે પછી તેના બે પાસે પાસે ભાગ કરવા એ સરવાળો બેકડી હશે તો બે બરાબર ભાગ કરવા પણ એકી હોયતો મોટા નાની ભાગ કરવા કદાપિ પાંણો હોય. તો તેના એવી રીતે પાસે પાસે ભાગ કરવા કે બીજી ભાગ બેકડી આવે કે જોયો તે બે ભાગોનો ગુણાકાર કરતાં કંઈ અપૂર્ણાંક આંકડા આવે નહિ. જે ગુણાકાર આવે તે વીશવાસી થઈ, તેને ચોવીશે ભાગીને વશા કરવા. પછી

તેને લંબાઈના ગળે ગુણીને ૨૪ એ ભાગતાં પાકા ગળ
યથે. +

દાખલો.

(૧.) એક ચોખંડુ લાંકડું ૪ ગળ લાંબું છે તેને એક
છેડેથી બરી એવડી દોરી કરતાં ૮ વસા વચ્ચેથી ૧૮ વસા
ને બીજે છેડેથી ૧૦ વસા થયું, તો તેના પાકા ગળ
કેટલા ?

$$૮ + ૧૮ + ૧૦ = ૩૬ \div ૩ = ૧૨ = સરાસરી વસા.$$

$૧૨ \times ૨ = ૨૪ \times ૬ = ૧૪૪ =$ અર્ધ કરીને વર્ગ કરતાં વિશવાસી
યર્ધ.

$$૩૬ + ૨૪ + ૧૧ = વસા કરતાં થયા.$$

$$૧૧ \times ૪ = ૬ = લંબાઈના ગળે ગુણતાં વસા થયા.$$

$$૬ + ૨૪ = ૩૦ ગળ પાકો થયો તે જવાબ.$$

ગોળ લાકડાનું માપ.

ચોખંડા લાકડાની પેઠે ત્રણ જગાએ બરીને તેની
સરા સરી કાઢી તેનું અર્ધ કરી વર્ગ કરવો. તેથી જે
આવે તે વિશવાસી જાણવી. તેને ૨૪ એ ભાગવાથી વ-
સા થયે. તેને લાકડાની લંબાઈના ગળે ગુણવા એટલા
વસા થયા. તેને પછી ૨૪ એ ભાગતાં જે આવે તેટલા
ગળ પાકું લાકડું જાણવું. ત્રણ પાણ્યો ઉપર પાં વધારે
લેતાં કે આંકડા ઉપર પાં હોયતો કાઢી નાંખતાં હરકત નથી.

+ લાકડાનો વેપારી કહે છે.

દાખલો.

૧ એક વજણ, કાર ગોળ લાકડું ૧૮ ગજ લાંબું છે
ને તણ જગાએથી દોરી વતે ભરેલું તો ૮-૧૦-૬
થયું તો પાકો ગજ કેટલા?

$૮+૧૦+૬=૨૮+૩=૩૧=સરા સરા કાઢતાં વસા.$

$૮+૨=૧૦=તેનું અર્ધ કરતાં વસા.$

$૪+૮=૧૨=તેનો વર્ગ કરતાં વીસવાસી થઈ$

$૧૨+૨૪=૩૬=તેના વસા.$

$\frac{૩૬}{૨} \times \frac{૧૮}{૨} = ૧૨ = વસા લંબાઈના ગજે ગુણતાં.$

$૧૨+૨૪=૩૬=પાકો ગજ જવાબ,$

વીધાં દોરી વિશે.

+

ઉપલું જમીનનું માપ માજી રાજથી ચાલેલું છે, તે
અણપી સુધી લોકોમાં ચાલે છે. તે હાલની નવી સરવા-
ઈની સાથે કેટલીક રીતમાં મળતી છે. પરંતુ વિધાં રીતે
ખડુ ખૂણ આકૃતિનાં એતર ભરવામાં કેટલીક છૂટ મૂકા-
ય છે. આ ભરતર એટલું સાધારણ થઈ ગયું છે કે ઘણા
લોકો એ રીતથી માહિતગાર હોય છે. તે રીત નીચે પ્રમાણે.

ચારસ.

એક બાજુના વસા ભરી તેનો વર્ગ કરવો, એટલી
વીસવાસી થઈ, તેને વીશે ભાગતાં વસા થાય. ને વસા-

+અકબર પાદશાહના પ્રધાન ટોડલખનની રીત કહે છે.

ને ૨૦ એ ભાગતાં વીધાં આવશે.

દાખલો.

એક ચોરસ ખેતરની એક બાજુ ૩૦ વસા થઈ તે
તેનાં કેટલાં વિધાં થશે.

૨

$૩૦=૬૦૦$ વીશવામી થઈ.

$૬૦૦ \div ૨૦ = ૪૫ =$ વસા થયા.

$૪૫ \div ૨૦ = ૨$ વિધાં જવાબ.

× વિષમબાજુ ચોખ્ખાજુ.

વિષમ બાજુ ચોખ્ખાજુ ખેતરની સામા સામી બાજુ
ઓનો સરવાળો કરી તેનું અર્ધ કરી અને અર્ધનો ગુણ-
કાર કરતાં આવે તે વીશવાસી જાણવી પછી તેનાં કે-
પર પ્રમાણે વિધાં કાઢવાં.

દાખલો.

એક વિષમ બાજુ ચોખ્ખાજુ ખેતરની એક બાજુ ૧૬
વસા છે, ને તેની સામેની બાજુ ૧૮ વસા છે, બીજી
બાજુ ૧૪ વસા છે ને તેની સામેની બાજુ ૧૨ વસા છે
તો તેનાં વીધાં કેટલાં? +

$૧૬+૧૮=૩૪=$ ઉત્તર દક્ષણ વસાનો સરવાળો

$૩૪ \div ૨ = ૧૭ =$ તેનું અર્ધ કરવાથી.

× ધણો તફાવત હોયતો સરાસરી કાઢીને વિધા કાઢવાનીરીતછે

+ મુતારીઆ ૪ ગજનો વસો જાણવો.

$૧૪+૧૨=૨૬=$ પૂર્વ પશ્ચિમનો સરવાળો.

$૨૨-૨=૧૩=$ તેનું અર્ધ કરવાથી.

$૧૭ \times ૧૩=૨૨૧=$ અંતે વસાનો ગુણાકાર.

તે રીત પ્રમાણે વીધાં કાઢવાં.

જ. ગાવી ૧૫ ૧વી

સમાંતર ચોખ્ખુ.

લંબાઈને પોહાળાઈનો ગુણાકાર કરતાં આવે, તે વાશ-
વાસીનાં ઉપર પ્રમાણે વીધા કાઢવાં.

દાખલો.

એક ખેતરની દક્ષિણ બાજુ ૧૫ વસા થઈ, તે પશ્ચિ-
મ બાજુ ૨૦ વસા થઈતો તેનાં વીધાં કેટલાં?

$૨૦ \times ૧૫=૩૦૦$ વીશવાસી

$૩૦૦=$ ગા વીધું જવાબ.

ત્રિકોણ.

રોત ૧ લી.

પાયાની લંબાઈના વસાને લંબોચાઈના વસાનો ગુણાકાર
કરી તેનું અર્ધ કરવું. આવે તે વીશવાસી નાં ઉપર પ્ર-
માણે વીધાં કાઢવાં.

દાખલો.

એક ત્રિકોણ ખેતરના પાયાની લંબાઈ ૪૦ વસા છે તે
લંબોચાઈ ૩૦ વસા છે, તો તેનાં વીધાં કેટલાં?

$૪૦ \times ૩૦=૧૨૦૦=$ લંબ $\times$ પાયો

$$\frac{1200}{2} = 600$$

વીશવાસી

$$\frac{600}{20 \times 20} = 15$$

વીધું જવાબ.

ત્રિકોણ

+ બીજી રીત.

ત્રણે બાજુઓના વસાની લંબાઈનો સરવાળો કરાવે તેને એ એ ભાગવા; પછી તેમાંથી દરેક ભાગ અનુક્રમે બાદ કરવો, પછી ત્રણ બાકીઓ તથા પેહેલા સરવાળાનો અર્ધ ભાગ તેમનો ગુણાકાર કરીને તેનું વર્ગમૂળ કાઢવું આવે તે વીશવાસી થશે તેના ઉપર પ્રમાણે વીધાં કાઢવાં.

દાખલો.

એક ત્રિકોણ એતરના પાયાની લંબાઈ ૨૦ વસા છે ને લંબ ૧૫ વસા છે ને કરણ ૨૫ વસા છે, તો તેનાં વીધાં કેટલાં.

$$20 + 15 + 25 = 60 = \text{ત્રણે બાજુઓનો સરવાળો કરેથી}$$

$$60 \div 2 = 30 = \text{તેનું અર્ધ કરેવાથી.}$$

$$30 \quad 30 \quad 30$$

$$- 20 \quad - 15 \quad - 25$$

$$10 \quad 15 \quad 5 \quad \text{ત્રણે રકમો બાદ કરેથી}$$

+ આ રીત સરકારી નિશાળે નહિ બાણેલા જાણતા નથી.

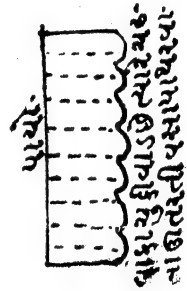
$$૩૦ \times ૧૦ \times ૧૫ \times ૫ = ૨૨.૫૦૦ = \text{ત્રણબાકી} \times \text{પે. નું અર્ધ.}$$

$\sqrt{૨૨.૫૦૦} = ૧૫૦$ વર્ગમુળ કાઢવાથી વીશવાસી તેનાં વી-
ધાં કાઢતાં જ. વી. ૦ ૨૫

પાસે બતાવ્યા પ્રમાણે આકારનાં અંતરે હોયતો પ્રથમ તેની
સંખ્યાના વસા અને પહોળાઈની સરા સરાના વસાની ગુ-
ણકાર કરતાં આવે તે વીશવાસીનાં ઉપર પ્રમાણે વીધાં
કાઢવાની રીત આલે છે.

અર્ધ સંખ્યાઈના વસાફ-
કવાર

બહુ ખુણુ આકૃતિ હોય તો તેના ત્રિકોણ પાડી તે ત્રિકોણની રીત પ્રમાણે વીધાં કાઢી તે બધાનો સરવાળો લેવો.

આથ.

એતરમાં આડ ઝાડની છાયા કે શેઠાથી તેટલી જગ્યામાં પાકી શકવું ન હોય તે અને કેટલી જગ્યામાં પાક ઉતરેછે એ નક્કી કરવું હોય તેવા ભરતરના એતરનાં વીધાં ને આધામાં વીધાં કહેછે.

રીત.

પાછલી રીત પ્રમાણે એતર ભરીને તેના વસા નક્કી કરવા પછી તેમાંથી આધના વસાની (સામ સામેની બાજુમાં વધારે ઓછા વસા હોય તો તેની સરાસરી કાઢી) બમણાઈ, સંખ્યાઈ પોણાનાઈના વસામાંથી બાદ કરી રીત પ્રમાણે વીધાં કાઢવાં તે વાવેતર થશે તે પ્રથમના વસા પ્રમાણે વીધાં કાઢવાં હોય તેમાંથી બાદ કરેથી આધ નીકળશે.

દાખલો.

નીચેની આકૃતિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે એક એતરમાં આપ છે, તો તેમાં બધી આધ કેટલીને વાવેતર કેટલું?

૩૦

$$\begin{array}{l}
 ૩૦ + ૨૪ = ૫૪ \div ૨ = ૨૭ = \text{સરાસરી વસા.} \\
 ૬ + ૬. \\
 ૨૬ + ૨૮ = ૫૪ \div ૨ = ૨૭ = \text{સરાસરી વસા.} \\
 ૫ + ૫.
 \end{array}$$

૨૧	૨૧
૧૧	૧૧

૨૪

૨૭ X ૨૭ = ૭૨૯ = એટલી વીથ વાસી કુલ એતર.

૨૧૧૧+૧૧=૪૮૨=૨=ઉત્તર+દક્ષિણની બાજુની આધ-
ના વસા સરાસરી

૧૧૧+૦૧=૨૮૨=૧=પૂર્વ+પશ્ચિમની બાજુની આધના
વસા સરાસરી.

૨૭—(૨×૨)=૨૩ દક્ષિણ તરફની પોહોળાઈ રીત પ્રમાણે

૨૭—(૧×૨)=૨૫ પશ્ચિમ તરફની લંબાઈ રીત પ્રમાણે

૨૩×૨૫=૫૭૫=વીશવાસી વાવેતર.

૭૨૬—૫૭૫=૧૫૧=વીશવાસી આધ.

જવાબ { વિ. ૧૧ ૩૧૧=વાવેતર.
{ વિ. ૦૧ ૨૧૧ ૪=આધ.

૧૧૧-૧૧-૪

વચમાં એવી જગ્યા હોયતો તેનાં વિધાં કાઢી કુલમાંથી
બાદ કરવાં, બમણાઈ, લંબાઈ પોહોળાઈના વસામાંથી બાદ
કરી રીત પ્રમાણે વીધાં કાઢવાં તે વાવેતર થશે તે પ્રથમ
ના વસા પ્રમાણે વીધાં કાઢેલાં હોય તેમાંથી બાદ કરેથી
આધ નીકળશે.

ધર માપ વિષે.

ચોરસ ધરના લંબાઈ પોહોળાઈ*વસાની ગુણાકાર આ-

*પાંચ ગજનો વસો.

ફવસાના સોળમા ભાગને આના અથવા વીશવાસી
કહે છે.

જુપાણની રીતે કરતાં પાકા વસા વીસવાસી થશે

વિષમ બાજુ ધર હોય તો તેના પૂર્વ પશ્ચિમના વસા-
ની સરવાળો કરી તેને બેએ ભાગવા, તેવીજ રીતે ઉત્તર
દક્ષિણના વસાની સરવાળો કરી બેએ ભાગવા. એ રીતે
બે અર્ધનો ઉપર પ્રમાણે ગુણાકાર કરવો. આવે તે પાકા
વસા વીસવાસી બાણવી.

દાખલો.

એક ધર ઉત્તર દિશાએ ૫ વસાને ૨ વીસવાસી છે.
ને દક્ષિણ દિશાએ ૪ વસાને ૬ વીસવાસી છે. પૂર્વ દિશા-
એ ૪ વસાને ૪ વીસવાસી છે. ને પશ્ચિમ દિશાએ ૪
વસા છે, તો તે કેટલી જગામાં ધર બાંધ્યું હશે?

૫. વી. ૫. વી

ઉ. ૫-૨ ૫. ૪-૪

દ. ૪-૬ ૫. ૪-૦

૪૧૧		
૪) ૪	૨) ૬-૮ ૨)	૮-૪
૪૬	૪૧૧	૪-૨

૩

૧૧-૧૧

૧૬૧-૧૧ ગુણાકાર

જા. ૧૯૧૧-૧૨

કુવાના પાણીની માપણી વિશે. રીત.

કુવાના ઘેરને *ગજ વતી ભરી ગજના ૨૦ તમુ પ્ર-
માણે તેના તમુ કરીને ચાર ભાગીને ભાગાકાર નો વર્ગ
કરીને તેને પાણીની ઊંડાઈના ગજ ગુણુવા પછી ગુણા,
કારને $(20 \times 20) = 400$ ચોરસ તમુએ ભાગવા-ભાગાકાર
પાકા ગજ થશે. પાકા ગજને ૩૦ એ ગુણુવા આટલા
મણ પાણી તેમાં થશે. ત્રીશિ ગુણુવા એટલા માટે કે
એક ચોરસ ગજ ૩૦ મણ પાણી માપ છે.

દાખલો.

એક કુવાનો ઘેર ૧૨ ગજ છે, ને તેમાં ૧૫ ગજ હિંદુ
પાણી છે, તો તેમાં પાણી કેટલું?—

૧૨=ગજ ઘેર

૨૦

૪) ૨૪૦=તમુ થયા.

૬૦=ચારે ભાગતાં.

૬૦

---

* ૨ ટુટ ને ૪ પંચનો ગજ કહે છે.

૩૬૦૦=વર્ગ કરતાં

૧૫

૪૦૦) ૫૪૦૦૦=પંદરેગુણતા.

૧૩૫=પાકા ગજ.

૩૦

૧૬) ૪૦૫૦=મણ પાણી

૨૫૩-૨=કળશી

જવાબ. કળશી ૨૫૩-૨

ઓહ લોકના ભરતર વિષે.

એ એક જાતના લોકો હાયછે, તેઓ પીંઢરીઆં ઘર તળાવ વાગેરે જાદી પોતાનું ગુજરાન ચલાવેછે. તેમની ભરવાની નીચે પ્રમાણે જુનીને નવી રીત ચાલેછે.

પીંઢરીહું ધર.X

+(જુની રીત.)

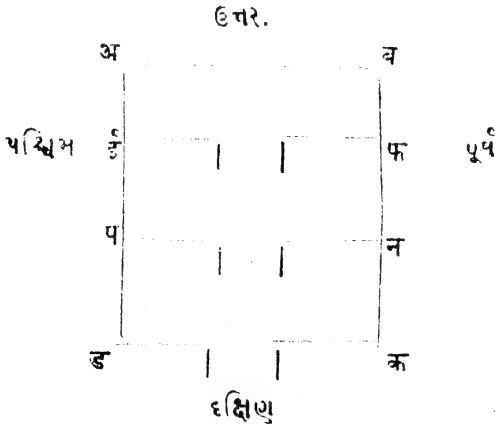
Xબારણાના ભાગનું બાદ જાયછે.

+મોજે વસનોલી તાબે પેટલાદના મુખી સૈયદ સમદ કહેછે કે ચરોતરમાં આરીત બંધયયાં આશરે ૧૦૦ વર-
શ થયાં. તે આકામમાં બહુ કુશળ ગણાય છે.

પ્રથમ ઠરાવ પ્રમાણે તે ઘર તૈયાર કરેછે. પછી જેટલા ગજા ઊંચી તથા લાંબી ભીંત હોય તેનો ગુણાકાર કરી બેએ ભાગવા. તેમાંના એક ભાગને સવાગણા કરી બીજાને દોઢા કરી તેઓનો સરવાળો કરતાં જે આવે તેટલા પાકાગજ બાણુવા. તે પછી રૂપીઆના જેટલા ગજા હોય તે પ્રમાણે કોમત કાઢવી.

દાખલા.

૩૧) તા ૮ ગજ પ્રમાણે એક અ વ ક ડ ચોરસ પીંદરી ઘર નીચેની સંખ્યાઇ ઉંચાઈ પ્રમાણે છે, તો તેનું શું મૂલ પડશે?

બાંબી ઉચી.

૮X ૮=૬૮=અ વ પછીત.

૮X ૯=૭૨=ઈ ક =બડું.

૮X ૮૧=૬૮=પન =બડું.

૮X ૭૧=૬૨=ક હ =આગલા ભીત.

૮X ૧૦=૮૦=અ હ =પશ્ચિમ કરો.

૮X ૧૦=૮૦=વ ક =પૂર્વ કરો.

૨.) ૪૨૬=બધાનો સરવાળો કરેથી.

૨.૧૩=બેએ બાગ્યાથી.

૨.૧૩X ૧૧=૨.૬૬૧=સવાગણા કરેથી.

૨.૧૩X ૧૧=૩૧૬૧=દોઢા કરેથી.

૮) ૫૮૫૧૧=સરવાળા કરેથી પાકા ગવ.

નવાબ, ૭૩-૩-૭૬=દર પ્રમાણે કીમત.

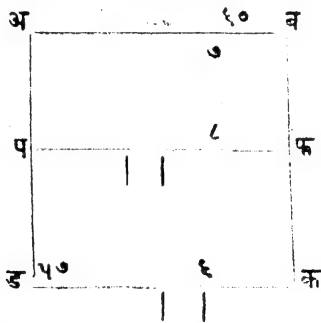
નવી રીત.

જો તૈયાર થએલા ધરનો એક કરો ને પછીત બહારથ

ગજડવતી ભરવાં ને પછી બીજી કરે ને આગલું ભડું માંહેથી ભરવાં ને વચલાં ભડાંની લંબાઈ કાઢવી પછી એ બધાંનો સરવાળો કરવો. વળતી પછીત અને ભડાંની જિંચાઈની સરાસરી કાઢી કુલ જે ઉપરના લંબાઈના આ વેલા ગજનો ને કાઢેલી સરાસરીનો ગુણાકાર કરતાં પાકા મજબૂત આવશે. પછી દરસેકડાના મુલ પ્રમાણે કીમત કાઢવી.

દાખલો.

નીચેની આકૃતિ પ્રમાણે એક ધર † તૈયાર થયું છે. તે તેની ૫ રૂપિયે સૈકા પ્રમાણે શું મૂલ થશે?

† એ ધરના ખોરણાના ભાગનું મુલ બાદ જવું નથી કારણ કે ભડાં કરતાં કરા ઉચા હોય છે તે વધારાની જિંચાઈનું મૂલ અપાતું નથી. માટે એ બે સરભર ગણાય છે.

† સૈયદ સમદ કહે છે કે, ૧૯ ઇંચનો ગજ ગણવો.

૬૦=અખ પછીત+ખક કરાની લંબાઈના બહાર ના ગજ.

૫૭=અડ કરો+૬ક આગલા ભડાના માંહેના ગજ.

૧૦=૫ક વચલા ભડાના ગજ.

૧૨,૭=કુલ લંબાઈના ગજ.

૭= પછીતની ઉંચાઈના ગજ.

૮= વચલા ભડાની ઉંચાઈના ગજ.

૬= આગલા ભડાની ઉંચાઈના ગજ.

૩) ૨૧=સરાસરી કરેથી.

૭=સરાસરી ઉંચાઈ આળ્યા તે ગજ.

૧૨૭×૭=૮૮૬=કુલલંબાઈ×સરાસરીની ઉંચાઈ.

૧૦૦)૮૮૬

૮-૮૬ =ચોકડી.

૫

જવાબ ૪૪૧ રૂ ૧૧ રૂપીઆ.

ચોકડી. (જુની રીત.)

જેટલી જગા ઓરિલી હોય તેનું ક્ષેત્રફળ કાઢવું. હવે તે જગા ઉંચી નીચી હોવાથી અમુક માપની ઉંડાઈ રાખી ઓઢાવનારની ખાત્રીને માટે વચમાં ટીમલાં કરેછે. તે ટીમલાં ચાર ખૂણેચાર તથા એક વચમાં હોયછે, એ

થીએ વધારે હોય. તે ટીમલાં ભરીને સરાસરી કાઢવી. તે આવેલી સરાસરીએ પેલા ક્ષેત્રફળને ગુણવા. ને ૬૪ ગ-
જની ચોકડીએ ભાગતાં તેટલી ચોકડીઓ થશે. પછી તે-
ના ૬૨ પ્રમાણે કીમત કાઢવી.

દાખલો.

નીચેની આકૃતિ પ્રમાણે એક તળાવમાં અવકાશ
ચારસ જગા આપી તે તેમાં ફેરવી ચોકડીઓ પડી ને
૩૧) પ્રમાણે તેની શી કીમત?

અ		બ
○ ● ૧૧		○ ● ૧૧ ૪
	○ ● ૫	
○ ● ૧		○ ● ૧ ૩
ક		દ

○

૨

૮૦=૬૪૦૦=ગજ એનું ક્ષેત્રફળ.

● ૧૧+● ૧૧ ૪+૧ ૩+૧+● ૫=૫+૫=૧

ટીમલાની ઉંચાઈની સરાસરી કાઢી

૬૪૦૦×૧=૬૪૦૦=પાકાગજ.

(૪) ૧૪૦૦

૧૦૦ = એકડીઓ

૧

જવાબ ૧૦૦ એકડીઓને ૧૦૦ રૂપીઆ.

નવીરીત.

એખૂણીઆં એતરનાં વિધાં જે રાતે નક્કી કરયાં તે રાતે તેનું ક્ષેત્રફળ ચોરસ ગજમાં કાઢવું, પછી તેમાં જે ટક્કાં હોય, તે દરેક ટીમજાંથી એતરફની બડેએ દારા મૂકીને એકડીની સરાસરી ઉંડાઇ કાઢવી બધા આદેલામાં ઉંડાઇનો શક પડતો હોય તો જેટલી એકડીઓ હોય તેટલી એકડીઓની એકંદર સરાસરી કાઢવી. ટીમલાં ભરેથી ખરી ઉંડાઇ હાથ આવતી નથી. શાથીજે તે ઉપરથી સાંકડાંને તળેથી પેહોળો હોયછે. પછી તે ક્ષેત્રફળને ઉંડાઇની સરાસરીનો ગુણાકાર કરતાં પાકાગજ થશે. પછી એકડાની એકડીના દર પ્રમાણે તેની કીમત કાઢવી.

દાખલા.

(૧.) નીચેનો આકૃતિ પ્રમાણે એક એખૂણુ જગા તળાવમાં ખાદીછે, તો તેમાં કેટલી એકડીઓ પડી તથા તેના દર ૪ રૂપીઆ પ્રમાણે શીકીમત?

જવાબ ૧૦૦ એકડીઓ ને ૧૦૦ રૂપીઆ.

અ	૫૦				ક
	○		○		○
	○		○		○
૪૫	○	○	○	○	૫૫
	○	○	○	○	
ક	<div style="display: flex; flex-direction: column; align-items: center;"> <div>૧ ૧ ૧ ૧ ૧</div> <div>૧ ૧ ૧ ૧ ૧</div> <div>૧ ૧ ૧ ૧ ૧</div> </div>	○	○	○	હ
	૬૦				

૬૦+૫૦=૧૧૦÷૨=૫૫=લંબાઇના ગળ સરાસરી કાઢતાં.

૫૫+૪૫=૧૦૦÷૨=૫૦=પોહોળાઇની સરાસરીના ગળ.

૫૫×૫૦=૨૭૫૦=ચોરસ ગળ ક્ષેત્રફળ કાઢતાં.

૧૧+૧૧+૧૧+૧+૧+૧૧+૧૧+૧૧=૮+૮=૧૬ ઈં
પાસેની ચોકડીની ઉંડાઇની સરાસરી કાઢતાં ગળ.

૨૭૫૦

૧

૧૦૦) ૨૭૫૦=ગુણાકાર કરતાં પાકાગળ.

૨૭૧=ચોકડીઓ.

૪

૧૧૦=૩પીઆ કીમત.

જવાબ ૨૭૧ ચોકડીઓ ને ૧૧૦ ૩પીઆનું

ખાદાણ.

પરચુરણ રીતો.

+ રીત ૧ લી.

ધારેલા લાડુ કહી આપવા વિશે.

- (૧.) સામા ધણી પાસે તેની મરણમાં આવે એટલા લાડુ ધરાવવાને તેટલા આપણા ધરાવવા, ને આપણને કાવે એટલા મહાદેવના ધરાવવા પછી બધાનો સરવાળો લેજરાવવો. તેમાંથી અર્ધ મહાદેવજીને અપાવવા ને આપણા ધારેલા હોય તે આપણે લેવા. બાકી રહ્યા એ જવાબ.

જવાબની રીત.

મહાદેવના લાડુનું અર્ધ જવાબ આવે.

બીજી રીત.

ધારેલા ભાવનાં લીંબુ તથા તેના પૈસા કઢાવવા વિશે.

- (૨.) સામા ધણી પાસે તેની મરણ આવે એટલાં લીંબુ મગાવવાં ને આપણે એકલીંબુ ધારવું, પછી તેની ચોરીઓ આપણને કાવે એટલી કરાવવી ને આપણી મરણ મુજબ માહેથી બીઆં કઢાવવાં પછી તેના દરેક છોડ ઉગે તેનાથી આપણી મરણમાં આવે એટલાં લીંબુ ઉતરાવવાં. વળતી આણ્યાં હોય એ ભાવાં વેચાવવાં. આવે તે પૈસા જવાબ જવાબ કાઢવાની ટુંકી રીત.

ચોરીઓ X બીઆં X ઉતરયાં તે = આવે તે પૈસા જવાબ

રીતત્રીજી.

+દાઢમનાં બીજ જાણવા વિશે.

શ્લોક

દાઢિમં પરી પક્વંચ, રેખાયા સ્ત્રિ ગુણીક્રતાઃ
ત્રિગુણંષટગુણઃશ્ચૈવ, સત્તમે બીજલભ્યતે.

અર્થ

પાકા દાઢની ઉભી રેખાઓ ગણવી. તે રેખાઓને ત્રણ ગણી કરવી પછી તેને છ ઘણી કરવી એ ગુણાકારને સાત ઘણા કરતાં આવે એટલાં બીજ.

દાખલો.

એક પાકા દાઢમ ને ચાર રેખાઓ છે. તે બી કેટલાં?

$૪ \times ૩ = ૧૨ \times ૬ = ૭૨ \times ૭ = ૫૦૪$ બીજ જવાબ.

રીતચોથી.

કોળાનાં બીજ જાણવા વિશે.

કુષમાંડ રેખા સ્ત્રિ ગુણી ક્રતાચ,

સપ્તાત્હતા પાવક ભાજિતા ચ;

લભ્વા સ્ત્રિ ગુણ્યં તદ બીજ સંખ્યા,

મહાજનાનો મપિરેતુ સીધ્ય. :||

+કેટલે કે બારકરાચાર્ય પંડીતનાએ બનાવેલો શ્લોક છે.

અર્થ.

પાકા કોળાની ઉભી રેખા મણુવી ને તેને ત્રણ ધણી કરવી. તેને સાતે ગુણવા. પછી જે ગુણાકાર આવે તેને ત્રણે ભાગવે ને ભાગાકાર ત્રણ ધણા કરતાં ગુણાકાર આવે તેટલાં બીજા જવાબ.

દાખલો.

એક પાકા કોળાને સાત રેખાઓ છે તો તેનાં બીજા કેટલાં?

$$૭ \times ૩ \times ૭ = ૧૪૭ \div ૩ = ૪૯ \times ૩ = ૧૪૭ \text{ જ.}$$

પાછલી કુંચીઓ વિશે

દેશી હિ. બીજો ભાગ અને આ ઓપડીથી ધણી રી તો શીખનારના જાણ્યામાં આવી માટે હિસાબ કોઈએ પૂછ્યો કે તુરત જે સેહેલી રીત લાગે તે રીતે ગણવો. ધણા લોક કુરસદે રમુજને વારતે કે સામા ધણીની પરીક્ષા સારું હિસાબ પૂછેછે એટલે અમુક રીત કંઈ ચાત્રતી નથી ને હિસાબ કેમ પૂછાય? એવું કંઈ નથી. વળી લેખાનું કામજ એવુંછે કે એક રીત પકડી રાખે ઠીક નહિ પણ લેખાના હિસાબ પાંતીની રીતે ગણવાથી ધણા સેહેલા થઈ પડેછે જેમ એક રૂપીઆનું નેટલા શેર કહ્યું હોય ને નેટલા મણુ કરવું હોય, તો તે મણુને શેર નિઃ શેષ ભાગવા. ભાગાકારને ૪૯એ ગુણવાથી નેટલા રૂપીઆ આવશે

એ પ્રમાણે કળશીનો ભાગ કાઢીને તેને ૧૪૦ એ ગુણવા
થી તેનું પાંણ નિકળે છે.

વસાની દોરી કર્પાથી દેશીહિસાબમાં ખતાવ્યા પ્રમાણે
વિધાં મહેલથી નિકળે છે.

દાખલો

એક ઓખુણ એતરની લંબાઈ ૫૦ વસા છે ને પહોળા
૪ ૩૦ વસા છે તો તેનાં વિધાં કેટલાં?

$$૫૦ \div ૨.૦ = ૨૫ દોરી કરવાથી$$

$$૩૦ \div ૨.૦ = ૧૫ દોરી કરવાથી$$

$$૨૫ \times ૧૫ = ૩૭૫ વિધાં જવાબ$$

પાંતીની રીતે.

મનોબલ

(૧) ૧ રૂપીઆનું ૨૫ શેર તો ૧૩૦ મણનું શું?

જ ૨૦૮૦ રૂ

(૨) ૧ રૂપીઆનું પોણાત્રણ શેરને પોણાત્રણ અધા

ળ ૧૪૦ મણનું?

જ ૧૯૨૦ રૂ

(૩) ૧ રૂપીઆનું પોણાત્રણ શેર અને પોણાત્રણ
અધાળ તો ૬૦ કળશીનું શું?

જ ૨૦૪૮૦

(૪) ૧ રૂપીઆનું પોણાત્રણ શેરને સાડાત્રણ અધાળ તો

૧૦૦ મણ ૫ શેરનું શું?

જ ૧૦૮૦ રૂ

(૫) ૧ રૂપીઆનું પોણાત્રણ અધાળને સવા રૂ. ભા

ર તો ૬૭૫ મણનું શું?

જ ૧૪૦૮૦

. પરશુરાણ દાખલા.

(૧.) ૨૫ રૂપીઆ કારતક શુદ્ધ ૫ થી આવેણ બદ ૦)
મુધી રહ્યા, તો ૦૦ ટકા પ્રમાણે વ્યાજ શું!

જ. રૂ ૧)૫૦ ૧

(૨.) ૨૭૦ રૂપીઆ સંવત ૧૯૨૮ ના આસો વદી
૦ થી તે સંવત ૧૯૨૯ ના કારતક શુદ્ધ ૧ મુધી
રહ્યા તો ચૌદ આનાની તેરીએ વ્યાજ શું?

જ. ૦)૦ ૦) ૧

(૩.) સાડીબાવીશું કાંધુ હોયતો વ્યાજ શા પ્રમાણે
પડે.

જ. રૂ ૨૧ ૦૧ લગભગ.

(૪.) નીત્ય એક રૂપીઆ વ્યાજ આપી જાયતો છ
આનાની તેરીએ મુદ્દલ શું? જ. ૮૦૦૦ રૂ

(૫.) વર્ષ ૧૮ રૂપીઆ વ્યાજ આપે છે, તો બાર
આનાની તેરીએ મુદ્દલ કેટલા? જ રૂ ૨૦૦

(૬.) ૫૨ રૂપીઆ લેધગિયો ને ૬૦ રૂપીઆ આપી
ગયો તો છ આનાની તેરીએ તે કેટલા દિવસ
રહ્યા. જ. ૭ વર્ષ ૫ મા.) ૦૦૦૦૦.

(૭.) એક ચોખ્ખું લાકડું એક છેડેથી ખેવડી દોરી
કરતાં ૧૦ ગજ થયું, વચેથી ૨ ગજ ને બીજે
છેડેથી ૧ ગજ થયું; ને તેની લંબાઈ ૬ ગજ
છે તો તેના પાકાગજ કેટલા?

જવાબ. ૩ ગજ ૬ વસા.

(૮.) એક ગોળ વેલણકાર લાકડું ૩૬ ગજ લાંબું છે
ને તેને ત્રણે ઢેકાણે દોરી ભરાતો ૧૦-૧૪-૧૨
થઈતો તેના પાકા ગજ કેટલા? ને ૬૨ પાકા
ગજ ૪ રૂપીઆ પ્રમાણે તેની કીમત શી?

જ. પા. ગ. ૨૧ રૂ. ૯

(૯.) એક ગજ લાંબુ ને એક ગજ પોહોળું એવા
લૂગડાની કીમત ૧ રૂપીઆ પડે છે, તો ૦
ગજ લાંબુને ૦ ગજ પોહોળું એવા લૂગડાની
કીમત શી?

જ. ૦) — ૩

(૧૦.) સેંકડે ૧લા ટકા ભાવ છે, તો ૬૦ રૂપીઆ
કંપનીના બાબાશાહી કેટલા? જ. રૂ. ૭૧૧.૬૫

(૧૧) એક ચોખ્ખુણુ એતરની એક બાજુએ ૨૦ ત-
માકુના છોડની હાર છે ને બીજી બાજુએ ૧૫
ની હાર છે. તો આખા એતરમાં કેટલા છોડ
હશે?

જ. ૩૦૦ છોડ

(૧૨.) એક ધીનો પોટલીઓ આધ વાજે કાટે એક
ત્રાજવામાં મૂક્યો તો ૯ મણ થયો ને બી-
જામાં મૂક્યો ૪ મણ થયો તો પોટલીયો
કેટલો?

જ. ૬ મણ.

(૧૩.) એક ચોખ્ખુણુ એતર બે બાઈઓ વચે સહોઆર
છે, તેના સામ સામાના ખુણાથી વાડ ધાત્રી
બે ત્રિકોણ પાડવા પછી દરેક જણે એક એક

- ત્રિકોણ લીધો. ને વાડની લંબાઈ ૨૫ વસા છે.
 તો એ અંતર કેવડું ને દરેકનો ભાગ કેટલો?
 જ. ૦૧૧ વીધું અંતર ને ૭૧ વસા ભાગ.
 (૧૪.) એ ગજ લાંબુ ને એ ગજ પોહોળું એવા લૂગડાં
 ની કીમત ૧ રૂપીઆ પડે તો ૦૧ રૂપીઆનું
 કેટલું? જ. ૧ ચો, ગ.
 (૧૫.) એક ચોરસ વીધા અંતરની અંદર ચોતરફ
 એક એક વસાનો શેઠો છે તો તેમાં એડવા ભોગ
 જગા કેટલી? જ. ૦૧૧ ૧) ૪
 (૧૬.) એક ઘરની ઉપર તરફની બાજુ ૧૪ વસા
 દક્ષિણ તરફની ૧૩ વસા છે, ને પૂર્વ પશ્ચિમ
 ૧૩ તરવસા છે તો એ ઘર કેટલા ગજમાં બાંધેલું
 હશે? જ. ૧૭૫૧૧ વ.
 (૧૭.) એક કુવાની ઘેર ૧૦ ચજ છે, ને પાણીની
 ઊંડાઈ ૮ ગજ છે તો પાણી કેટલું?
 જ. ૧૫૦૦ મણ
 (૧૮.) એક પીઠર ઘરની કુલ લંબાઈ ૧૮૦ ગજ છે.
 ને ઉંચાઈ સરેરાશ ૮ ગજ છે તો ૨૧૧ રૂપી-
 એ ચોકડી પ્રમાણે ચણતર કેટલા રૂપીઆનું?
 (નવીરીતે) જ. ૩૬ રૂપીઆ.
 (૧૯.) એક સમ બાજુ ચોખુંણ તળાવની એક બા-
 જુ ૪૦ ગજ છે ને ઉંડાઈ સરેરાશ ૨ ચજ છે
 તો ૪ રૂપીઆ પ્રમાણે તેનું ખાદાણ કેટલું?
 (૨૦.) એક જણ પૈસાનાં કેટલાંક લીધા લાંબો પછી

તેણે એક એક લીંબુની ચારચાર ચીરીઓ કરી
ને દરેક ચીરીમાંથી ત્રણત્રણ બીઆં કાઢ્યાં ૫
છાં તેનાં થાણાં કરીને તે વાળ્યાં ને દરેક ઉગેલે
છોડમાં પાંચપાંચ લીંબુ ઉતાર્યાં ને આણેલ
ભાવે વેચ્યાં તો કેટલા પૈસા ઉપજ્યા?

જ ૬૦ પૈસા
(૨.૧) એક પાકા દાઢમની નવ રેખાએ તો તેનાં બી
જ કેટલાં? જ ૧૧૩૮ બીઆં

(૨.૨) એક પાકા કોળાને ૨૧ રેખાઓ છે તો તેનાં
બીજ કેટલાં? જ ૪૪૧ બી

(૨.૩) એક ગજ લાંબી એક ગજ પોહાળી ને એક
ગજ હંચી એવી ૧૦૦ છંટોને બદલે ગગજ લાંબી
ગગજ પોહાળી ને ગ ગજ હંચી એવી કેટલી
છંટો આપવી? જ ૬૪૦૦ છંટો

(૨.૪) ૧૫ ચોરસ વીધાં એતરને ચોતરફ વાડ કરતાં
૧૫ રૂપીઆ ખરચ થાય છે તો ૬ ચો. વીધાં
એતરને વાડ કરતાં કેટલું ખરચ થશે?

જ ૩૦ રૂ
(૨.૫) એવુંજ એતર ૫ વીધાં હોય ને તેને વાડ ૬
રાવવાં હોય તો કેટલું ખર્ચ થાય.

જ ૨૭ રૂ ૩.૬૫૦૫.

સુચના.

આ ચોપડી સુણવમાં મારી પાસેથી, મુંબાઈમાં બહાર કાઢના વચલા બાઈવાડામાં મારતર. લક્ષ્મીશંકર જ્યભાઈ પાસેથી, અમદાવાદમાં મિ. ટ્રેનિંગ સ્કૂલના મારતર મહાશંકર ઇશ્વર પાસેથી, ઉમરેડના સરકારી નિશાળમાં રામચંદ્ર આસારામ પાસેથી અને એડા જીજ્ઞાની મારી તાલુકા સ્કૂલમાંથી રોકડી કીમતે મળશે.

વળી મારી પાસે અમદાવાદ મિ. ટ્રેનિંગ સ્કૂલના મારતર મહાશંકર ઇશ્વરની નીચે પ્રમાણે ચોપડીઓ વચવા નોંધે.

હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસનો સંક્ષેપ પ્રમોતર, ૩ પે (મારીસનો સાર) ૦-૬-૦

ગુજરાતના ઇતિહાસનો સંક્ષેપ વાઘેલા વંશ સુધી. (૧૨-૩-૦) ૦-૧-૧

બીજી ચોપડીના શબ્દાર્થ (કવિતાના અન્વય સાથે.) ૦-૧-૬

ત્રીજી ચોપડીના. " " ૦-૩-૦

ચોથી ચોપડીના. " " ૦-૪-૦

પાંચમી ચોપડીના. " " ૦-૫-૦

સદરજી ચોપડીઓની દશથી વધારે નકલ રાખનારને સેંકડે ૧૦ રૂકા કમીશન આપવામાં આવશે. કોઈનો નાટપેડ કાગળ સંધરવામાં આવશે નહિ.

પ્રાણનાથ જ્યભાઈ ત્રવાડી.
મુણાવ તાબે બોરસદના મહેતાજી

